

DIVERSITEIT IN HET ONDERWIJS:

LESSEN UIT HET USO PROJECT 'MAKING JOURNEYS. BUILDING BLOCKS FOR DIVERSITY'

MA Studenten bezoeken tentoonstelling in Bestuursgebouw, 19 maart 2019 (© Noortje van Amsterdam)

Noortje van Amsterdam

Alexandra Barancova

Emmeline Besamusca

Mary Bouquet

Elena Valbusa

Contents

Het plan	3
Van aantallen naar verhalen	3
Dialogo.....	4
Third space	4
Arts-based approach	5
Het project.....	5
Verkenning en voorbereiding.....	6
Tentoonstelling “Journeys into Diversity”	7
Workshops.....	8
En verder	10
Uitdagingen voor het Utrechtse Onderwijsmodel	11
Full-time studieprogramma’s	11
Digitaal beweeglijk	12
Communicatief vaardig	12
Zelfbewust en mondig.....	13
Inzichten en Uitzichten.....	14
“Not about me?”	14
Taal	15
Identificatie	15
Luisteren.....	16
Tot slot.....	17
Bronnen	18

Het plan

“Students from a wide variety of backgrounds (in terms of gender, ethnicity, class, religion, sexuality etc.) feel welcome at Utrecht University. The diverse community of students and lecturers will enrich the academic debate and prepare students for their future role in a multi-faceted society. Lecturers have the skills required to teach and inspire a diverse population of students. Having a diverse staff population will offer students a wide variety of role models.”

(Strategisch Plan 2016-2020, p.15)

In het Strategisch Plan 2016-2020 verklaart de Universiteit Utrecht te streven naar een “divers samengestelde universitaire gemeenschap” van zowel staf als studenten. De doelstelling van dit diversiteitsbeleid is tweeledig: De UU wil enerzijds eerlijke en gelijke kansen bieden aan ieder geschikt persoon, en tegelijkertijd de kwaliteit van onderwijs en onderzoek versterken. Bovendien hoopt de universiteit op basis van een divers georiënteerde academische cultuur studenten nog beter toe te rusten voor een toekomstige loopbaan in de diverse sectoren van de maatschappij.

“De Universiteit Utrecht wil tegenstellingen overbruggen en gelijke kansen creëren voor iedereen. Zo bevordert de universiteit een diversiteitscultuur waarin alle medewerkers en studenten zich thuis voelen. In een divers samengestelde gemeenschap van studenten en docenten worden meer diverse en nieuwe perspectieven en een bredere ervaring in de collegezaal samengebracht. Dit draagt bij aan de onderwijskwaliteit, een inspirerende en uitdagende leeromgeving en het verrijkt het academisch debat.”

(Universiteit Utrecht Jaarverslag 2018, p.34)

Een divers samengestelde universitaire gemeenschap leidt echter niet automatisch tot de verwachte positieve effecten. Het gaat immers niet alleen om getalsmatige pluriformiteit, maar vooraleer om de manier waarop de diversiteit in het onderwijs gestalte krijgt. In beleidsnota's, strategische plannen en onderzoeksverslagen is 'diversiteit' vaak nog een wat abstract begrip. Wat betekent het in de praktijk van het onderwijs en hoe kan diversiteit van een uitdaging tot een kracht worden? Om daarover met alle betrokkenen een dialoog aan te kunnen gaan leek het ons zinvol de notie 'diversiteit' concreet zichtbaar, voelbaar, tastbaar te maken. Vanuit die gedachte ontstond in 2017 het project “Making Journeys: Building Block for Diversity”, op basis van de volgende vier uitgangspunten:

Van aantallen naar verhalen

Het begrip 'diversiteit' wordt primair in relatie tot de samenstelling van de universitair gemeenschap gehanteerd: in engere zin als “internationalisering” (Strategisch Plan 2016-2020, p.17), en in bredere zin als “variety of backgrounds (in terms of gender, ethnicity, class, religion, sexuality, etc.” (p.6). Het bevorderen van diversiteit in het onderwijs wordt dan vertaald in beleidsmaatregelen die gericht zijn op het bevorderen van instroom vanuit groepen die momenteel nog ondervertegenwoordigd zijn.

Maar hoe werkt een pluriforme, divers samengestelde gemeenschap uit in de dynamiek van de collegezaal of de werkgroepruimte? Hoe komt een “inspirerende en uitdagende” leeromgeving tot stand, wat betekent een 'diversiteitscultuur' in de praktijk? Wat zijn daarbij mogelijke vragen, discussies

en uitdagingen? Kortom: wat betekent diversiteit in het UU onderwijs, met wat voor bouwstenen krijgt diversiteit gestalte en hoe kan diversiteit bijdragen aan onderwijskwaliteit?

Dialogo

In een diverse universitaire gemeenschap bereiken studenten langs verschillende wegen de collegezaal en stappen met verschillende bagage de collegezaal binnen. Of het nu vanuit Roermond of vanaf het platteland in Turkije is, van een kostschool in Engeland of van de universiteit van Leshoto: iedereen komt ergens vandaan. Dat is uiteraard van invloed op het onderwijsproces. Om inzicht te krijgen in de manier waarop deze diversiteit vorm krijgt in de collegezaal wilden we die weg – de verhalen, de bagage en de perspectieven die eenieder meebrengt – bespreekbaar maken. Op basis van die verhalen, die ‘journeys’, hoopten we een dialoog op gang te brengen over de dynamiek van een divers samengestelde gemeenschap in het onderwijsproces. We nodigden studenten uit die de afgelopen paar jaar via Inclusion in het UU onderwijs participeerden, hun collega studenten en docenten. Inclusieve diversiteit betreft immers de volledige universitaire gemeenschap en niet alleen minderheidsgroepen; het was voor ons dus van belang studenten en docenten die vanuit diverse achtergronden en in verschillende rollen aan het onderwijsproces deelnemen in het project te betrekken.

Third space

Diversiteit in het onderwijs zou de horizon van studenten en docenten verbreden en het academisch debat verrijken. Om dat te kunnen realiseren is het noodzakelijk in het onderwijs ruimte te creëren voor verschillende perspectieven en ervaringen van alle betrokkenen. Dat kan als problematisch worden ervaren; is het niet veel eenvoudiger in het onderwijs te bouwen op een homogene, gedeelde basis?

Diverse initiatieven binnen de UU besteden aandacht aan bewustwording over de uitdagingen én de mogelijke kracht van een pluriform samengestelde groep, evenals aan het ontwikkelen van vaardigheden om pluriformiteit in de (onderwijs)praktijk te mobiliseren en positief in te zetten. TAAU biedt regelmatig workshops voor docenten over (culturele) diversiteit in het onderwijs. Met USO-gelden werden in de afgelopen periode nog twee andere projecten in deze richting ondersteund: ICUU (Intercultural Competences for the UU), gericht op het ontwikkelen van interculturele competenties bij docerend en ondersteunend personeel, en de Toolbox Diversiteit in Onderwijs (ondersteund door USO gelden van de Faculteit Sociale Wetenschappen).

“The structure of teaching and learning in Dutch academic contexts today leaves little room for exploring refugee students’ personal stories and their experiences related to (the lack of) diversity in the classroom setting. Yet these stories seem crucial for how these students, their teachers, and their fellow students understand each other and interact. Our aims in using ABR as an innovative educational toolkit are to create spaces beyond the classroom setting where the experiences of this diverse group of students can be explored; and to raise awareness in the UU for constructive approaches to diversity within the educational context.”

(Projectaanvraag Making Journeys, voorjaar 2017)

Deze initiatieven concentreren zich op interactie in en rond de collegezaal. Er leek ons echter ook een bredere benadering, een ruimere aanzet nodig. Immers, binnen de collegezaal is doorgaans weinig ruimte voor een dialoog over de weg die studenten aflegden op weg naar de collegezaal, of de bagage die zij meedragen. In een druk collegeprogramma is weinig tijd en in college bestaat vaak geen vorm voor een dergelijk gesprek. Om verhalen en ervaringen van studenten te leren kennen moet daarom

een *third space* (cf. Bhabha 1994) gecreëerd worden, een ruimte buiten de collegezaal waarin – los van de formele kaders en de binnen de collegezaal bestaande rolverdeling – tijd en aandacht is om naar elkaar te luisteren, geschiedenissen en verhalen naar de oppervlakte te laten komen of stiltes te laten vallen.

Arts-based approach

De academische en rationele context van de collegezaal biedt echter maar beperkte mogelijkheden voor verhalen die wel degelijk instrumenteel zijn om interactie in de collegezaal te kunnen begrijpen. Er is dus niet alleen een *third space* nodig om de dynamiek van inclusieve diversiteit in de collegezaal verder te onderzoeken, er zijn ook vormen nodig om de individuele trajecten van studenten en de bagage die ze meedragen naar de collegezaal zichtbaar, tastbaar en bespreekbaar te maken. Daarom kozen we voor een *arts-based* benadering: door deelnemers uit te nodigen ervaringen en perspectieven gestalte te geven, ontstaat een zichtbaarheid die de mogelijkheid biedt een dialoog aan te gaan.

“Arts-based research (ABR) more generally aims at creating empathic understanding by using techniques from the arts. For example film, poetry, plastic arts, photography, and narrative writing can be used to access and communicate emotional and sensorial knowledge going beyond the rational knowledge that is usually foregrounded in academic contexts (Finlay 2008; Leavy 2009; Kjølrup 2011). Our project aims to use ABR as a methodology to build inclusive diversity in the UU academic community. Inspired by such projects as Bouchra Khalili’s ‘The Mapping Journey’ (MoMA 2016), Bristow et al.’s (2015) ‘Hotel Yeoville’ project, and Tom Holert’s ‘Learning Laboratories’ (BAK 2016), the ambition is to co-create knowledge pertaining to the refugee student’s (educational) background, the forms of diversity they embody, and current efforts to re-enter education in the Netherlands; and to allow them to ‘show themselves’ without threatening their status as students at the University.”

(Projectaanvraag Making Journeys, voorjaar 2017)

In een tentoonstelling zouden die fysieke objecten ook in de bredere universitaire gemeenschap bezocht, bekeken en besproken kunnen worden en daarmee een concreet platform bieden voor een dialoog over diversiteit. Flankerende workshops bij de tentoonstelling zouden inzicht kunnen geven in de betekenis van een *arts-based* benadering als instrument in het ontdekken en bevorderen van inclusieve diversiteit in de collegezaal.

Het project

In maart 2017 werd de USO-aanvraag goedgekeurd. Aangezien slechts een deel van het aangevraagde budget werd toegewezen, werd het oorspronkelijk plan omgedacht, bewerkt en in afgeslankte vorm voortgezet. Het project ging in de zomer van 2017 van start en zou in vier fasen verlopen.

Verkenning en voorbereiding

Het project startte met een uitnodiging aan Inclusion studenten, hun medestudenten en docenten. Maar al snel waren er – op één student na – alleen nog Inclusion studenten over. We komen daar in het slothoofdstuk op terug.

In het najaar van 2017 werd een serie workshops georganiseerd met deelnemende studenten, waarin telkens een andere vorm van expressie centraal stond. Aan het eind van dat eerste semester werd samen met studenten de balans opgemaakt.

In het voorjaar van 2018 voerden we individuele gesprekken met deelnemers, en werkten een aantal aanzetten uit het najaar verder uit, waaronder twee korte films waarin één van de deelnemende studenten twee andere studenten portretteerde. Opnieuw was er een gezamenlijke bijeenkomst (30 april 2018) met deelnemers over de stand van zaken.

In het najaar 2018 werkten we aan het vormgeven van de tentoonstelling. Bewust kozen we voor een modulair concept, om flexibel te kunnen combineren en aan diverse publieke ruimtes van UU gebouwen aan te passen. De constructie in losse onderdelen maakte het bovendien vrij eenvoudig te monteren en zelf op te bouwen, af te breken en op te slaan. Het ontwerp en de uitvoering van de modules in de tentoonstelling werd gemaakt en gebouwd door Henk de Haan, architect en ontwerper, die ook verantwoordelijk was voor het ontwerp van het logo.

In de tentoonstelling werd een selectie uit de meer dan 100 objecten en drie films gepresenteerd onder zes verschillende thema's in relatie tot diversiteit in de onderwijspraktijk. We distilleerden deze thema's uit de workshops en individuele gesprekken met studenten, en legden ze tijdens de klankbordsessie op 15 oktober 2018 voor aan de deelnemende studenten om ze verder uit te kunnen werken.

In aanloop naar de opening van de eerste tentoonstelling schreef één van de deelnemende studenten, Elif Ozer, op 14 maart 2019 een blog op de website van het Erasmus Studenten Netwerk ESN¹, die we hier graag integraal opnemen:

18th of March! Keep in mind!

What type of image comes to your mind when somebody tells you about "diversity"? When I think about diversity, I unconsciously visualize a garden with different types of flowers, a big very colorful and joyful painting or millions of colorful balloons flying on limitless sky. Let's think about reverse situation. A garden with only pink roses, a painting made by only one color, wouldn't that be boring? On September 2017, I was invited by a project which is entitled as "Making Journeys, building blocks for diversity" in Utrecht University. Since I am a bit Albanian, a bit Bosnian, half Turkish, currently living in the Netherlands and fan of diversity, My DNA already accepted that invitation! When I entered the meeting hall, I saw the big colorful painting that is mentioned above. Tens of people from all around the world were together to show the unity despite uniqueness. I was literally flattered with many butterflies in my stomach, feel me? Workshops, interviews and other creative efforts were planned with teachers, refugee students and fellow students with the aim of understanding how UU community experiences diversity. All those collaborations that have been facilitated through the Making Journeys project will come to light with the "Journey into Diversity" exhibition including photos, drawings, videos, objects, and paintings made or taken by participants. Moreover, the context was "Art" and it was the most attractive part for me. Art is a common language for all human beings around the world. Even if you are not able to speak either Dutch or English, these paintings are going to explain clearer than verbal communication. Power of art is fascinating! Unfortunately, I was not able to participate all workshops because of work but I did not disregard my chance and painted something about my inner meaning of diversity. Teachers kept posted me about the flow of schedule. Now I look forward to see the exhibitions. Are you at Uithof and do you have a minute on 18th of March? Would you want to do something meaningful? Please give a chance to this exhibition! Future is bright when we are together on art! The exhibition will be on view:

- In the foyer of the Administration Building (Bestuursgebouw) from March 18 (opening ceremony will take place 15:00-17:30) until March 29.
- In the entrance hall of the Victor J. Koningsbergergebouw from June 17 – June 28.

For more information: <https://www.uu.nl/en/education/inclusion/exhibition-journeys-into-diversity>

Elif Ozer

¹ <https://esnrecht-blog.com/2019/03/14/exhibition-at-utrecht-university-journey-into-diversity/>

Tentoonstelling “Journeys into Diversity”

De tentoonstelling - gecureerd door Mary Bouquet, in samenwerking met Alexandra Barancova, en vorm gegeven door Henk de Haan - was twee keer te zien op de Uithof: van 18-29 maart in de foyer van het Bestuursgebouw, en van 17-28 juni in de hal van het Koningsbergergebouw. Aankondigingen werden onder andere gedaan op het UU intranet, de Inclusion website² op de diversiteitspagina's³ en op de webpagina's van TAUU⁴.

In de tentoonstelling werd een grote verscheidenheid aan ervaringen in en rondom UU onderwijs verbeeld door foto's, teksten, tekeningen, schilderijen, citaten (uit gesprekken) en objecten die gemaakt of meegebracht waren door vluchtelingstudenten, hun medestudenten en docenten. De titel van de tentoonstelling brengt tot uitdrukking hoe diversiteit gestalte krijgt op wegen die bewandeld en routes die afgelegd worden, inclusief alle transities, inclusie en uitsluiting.⁵

“Diversity is a hot item in education. But what does diversity entail in practice? How is it experienced by Utrecht University students in the context of their education? This exhibition is part of the project Making Journeys. Building blocks for Diversity (2017-2019) funded by the Utrecht Stimuleringsfonds Onderwijs. The project created a space where refugee students, their fellow students and teachers could broach topics of learning and understanding in relation to their journeys into the classroom – for which there is no time or place in the classroom itself. In a series of workshops and interviews, we explored, through arts-based research, what these journeys can mean in the context of Utrecht University education. This exhibition presents a complex picture of diversity through photographs, writings, drawings, paintings, filmed portraits, and quotes. The personal journeys evoked here go beyond national or ethnic identifications. And there is room for everyone to reflect and add their experiences and perspectives.”

Noortje van Amsterdam (Bestuursgebouw 25 maart 2019)

Door individuele ervaringen en perspectieven te presenteren in de vorm van objecten, kregen deze een aanwezigheid in de publieke ruimte van de Universiteit, die verkend, overwogen en besproken kon worden. Tegelijkertijd bleef de bezoeker niet buiten beschouwing. Diversiteit raakt immers de universitaire gemeenschap als geheel. In de spiegels zag de bezoeker de eigen gestalte en kon daarmee zichzelf niet buiten beschouwing laten in deze verbeelding van verscheidenheid. Zo ontstond een complex beeld van diversiteit, en toonde meer dan alleen heterogeniteit in achtergronden (religieuze of etnische identiteit, sociaal-economische achtergrond, ras, leeftijd, gender en onderwijsbagage).

“What we created was something like a river and islands with breaks between them. You could say that this materializes the journey we all undertook when collaborating together. Not only did we assemble this very rich material; we also did some analysis of the conversations that took place. From these, we distilled six themes. Rather than impose those themes on you this afternoon, we prefer to invite you to walk through and look for yourselves.”

Mary Bouquet (Bestuursgebouw, 25 maart 2019)

De opening van de tentoonstelling in het Bestuursgebouw door prof. Mr. Annetje Ottow, vice-voorzitter van het College van Bestuur was gepland voor 18 maart. Door een schietincident op Kanaleneiland werd dat uiteindelijk een week later, op 25 maart. De tentoonstelling in het Koningsbergergebouw werd op

² <https://www.uu.nl/en/education/inclusion/exhibition-journeys-into-diversity>

³ <https://www.uu.nl/organisatie/diversiteit-en-inclusie-bij-de-universiteit-utrecht/>

⁴ <https://tauu.uu.nl/2019/02/exhibition-journeys-into-diversity-and-workshops/>

⁵ <https://makingjourneys.com/>

17 juni geopend door dr. Sabine Uijl, Director of Education at University College Utrecht. Tijdens deze opening waren Informatica studenten aanwezig om de door hen gebouwde website en app (zie onder) te presenteren.

Officiële openingen boden een goede gelegenheid de tentoonstelling in de universitaire gemeenschap onder de aandacht te brengen. Studenten die in ons project participeerden introduceerden objecten van hun hand en gingen met bezoekers in dialoog over de hun ervaringen in en buiten de Universiteit Utrecht. In het Bestuursgebouw trok de tentoonstelling vooral beleidsmedewerkers, in het Koningsbergergebouw vooral studenten en docenten. Om nog meer docenten en studenten te kunnen bereiken, werd de suggestie gedaan de tentoonstelling nog een derde keer te presenteren, in het Educatorium. Uiteraard een heel goede plaats – die we echter in de projectperiode met de beperkte (project)middelen helaas niet meer konden realiseren.

Workshops

De tentoonstelling werd geflankeerd door vier workshops onder de titel “Arts-based Approaches to Diversity”. De doelstelling van deze workshops was tweeledig. Enerzijds werden de deelnemers begeleid door de tentoonstelling. We vertelden over de totstandkoming van de verschillende objecten en nodigden deelnemers uit tot reflectie en reactie op de geconcretiseerde en complexe diversiteit die erin getoond werd. Anderzijds waren de workshops er ook op gericht de deelnemers zelf kennis te laten maken een *arts-based* methode als middel om een diverse onderwijssetting beter te leren begrijpen. In een bottom-up benadering maakten de deelnemers kennis met de diversiteit in achtergronden onder de aanwezigen, maar ook met de potentie van deze benadering in het verkennen van de dynamiek van diversiteit.

Workshop “Arts based approaches to diversity (Onderwijsparade, 7 maart 2019)

In this workshop, we use arts-based activities (photography and poetry) to explore how diversity is experienced and how it can be re-imagined. We use our USO project 'Making Journeys; building blocks for diversity' in which we collected stories of refugee students at UU as a starting point for discussing ways to maximize the potential of diversity in our daily practices as UU educators.

Een eerste workshop (o.l.v. Noortje van Amsterdam en Elena Valbusa) vond plaats op de jaarlijkse Onderwijsparade op 7 maart. Het redelijk kleine zaaltje in het Academiegebouw was (prop)vol (ca. 25 deelnemers), hetgeen een duidelijke belangstelling onder de aanwezigen voor deze thematiek liet zien. In de krappe 50 minuten werden deelnemers allereerst uitgenodigd via een zelfgekozen foto zelf na over hun associaties bij de term ‘diversiteit’. We vertelden vervolgens over ons project en gingen met de aanwezigen in gesprek over waarde van diversiteit in het onderwijs, de kansen en hindernissen, en de mogelijkheden die een *arts-based* aanpak biedt om verschillende stemmen en ervaringen kenbaar en zichtbaar te maken.

Workshop description (18 juni 2019)

Diversity is a hot item in education. What does diversity entail in practice? How is it experienced by Utrecht University students in the context of their education?

Creating an exhibition was part of the project 'Making Journeys. Building Blocks for Diversity' (2017-2019), funded by the Utrecht Stimuleringsfonds Onderwijs. The project created a space where refugee students, their fellow students and teachers could present topics of learning and

understanding in relation to their journeys into the classroom – for which there is no time or place in the classroom itself. The exhibition ‘Journeys into diversity’ presents a complex picture of diversity through photographs, writings, drawings, paintings, filmed portraits, and quotes. The personal journeys evoked go beyond national or ethnic identifications. And left room for additions and reflections. During this session, students and teachers will talk about the making of the exhibition and in particular about their personal contributions to it. A visit to the exhibition will also be part of the session.

De tweede en derde workshop (o.l.v. Noortje van Amsterdam en Elena Valbusa) vonden beide plaats op 18 juni in het Koningsbergergebouw. Deelnemers die zich aangemeld hadden voor deze workshop was gevraagd een foto mee te nemen die hun ideeën over diversiteit kon verbeelden. In kleine groepjes maakten zij kennis met elkaar door die foto’s te bespreken. In de daaropvolgende gemeenschappelijke discussie werd een aantal centrale thema’s gedestilleerd die naar boven gekomen waren. Vervolgens bezochten de deelnemers individueel de tentoonstelling. Het vertellen van verhalen achter enkele items bracht deelnemers ertoe om ook zelf te vertellen, over hun eigen achtergrond, hun ervaringen in het onderwijs en de manier waarop verschillende items in de tentoonstelling hen raakte. Na een korte pauze reflecteerden de deelnemers in de workshopruimte gezamenlijk op de tentoonstelling en de aanknopingspunten die het biedt om na te denken over verschillende manieren waarop diversiteit in het onderwijs een rol speelt en hoe docenten hierop in kunnen springen.

De workshops sloten af met een oefening waarbij de groep collectief aan gedichten schreef waarin zij hun ervaringen probeerden te vatten.

“I think this workshop has made us understand not only diversity in the sense of a group of people but also from the point of view of an individual. It’s about connecting people, listening, hearing, understanding and openness. Without openness and a will to understand, listening can be an empty excuse. To really listen to all the different voices demands a great effort of flexibility; it is a challenge to find and exert that energy as a teacher. We are so used to telling and having answers. Listening is not what we are really used to. Is it uncomfortable? Listening can be uncomfortable if you as a teacher are not heard as well; communication is bi-directional.”

(Reflectie deelnemer workshop 18 juni 2019)

Diversity is not about the others
Diversity is about all of us
It is inspiring and complex
And down-to-earth and hands-on as well
But luckily we all live in the same world and
Make it simple by sharing and adding
Opening up is scary and unfamiliar
But is always enriching
Uncomfortable but not unsafe
Together we pave our way
Yes we do!

Om jou te begrijpen
Stap ik opzij
Ik vraag je wie je bent
En zoek de verbinding
Door die verbinding
Ontstaan er weer andere dingen
Je weet niet wat er komt
Maar er is altijd de reis
Onderweg naar iets
Een reis van verwondering en
Nieuwsgierigheid
Life is a journey
Of never ending discovery

Een laatste workshop werd op 21 juni aangeboden als ochtendsessie in het kader van de jaarlijkse Inclusion conferentie. In deze workshop gingen studenten die aan het project deelnamen met elkaar in gesprek over hoe zij dit proces hebben ervaren en ook hoe zij zichzelf terugzien in de tentoonstelling. De interactieve website (zie onder) werd gepresenteerd, en de mogelijkheid om nieuw materiaal aan te vullen besproken. Studenten discussieerden over manieren waarop de tentoonstelling via de website

levend gehouden kan worden en wat er nog mist aan ervaringen die volgens hen kenmerkend zijn voor hun deelname in het onderwijs.

Naast de workshops gaven we diverse aanvullende rondleidingen op de tentoonstelling.

Op 19 maart begeleidde Noortje van Amsterdam een groep studenten uit de Masteropleiding Organisaties, Verandering en Management op de tentoonstelling. Direct aansluitend op hun bezoek aan de tentoonstelling schreven de studenten drie indrukken, inzichten of reflecties op; hier zijn enkele daarvan:

Duizeligheid van alle perspectieven

De vluchteling wordt als object neergezet door de media. Maar nu lees ik over hun gevoelens en het wordt weer een persoon.

De tentoonstelling maakt diversiteit persoonlijk en maakt dat iemand zich ertoe kan verhouden.

Meer begrip. Ik oordeel meer dan ik dacht dat ik deed.

Mobiliteit: ik kom uit Limburg. Hoe vaak moet ik het niet horen dat ik een accent heb? Ik kan me voorstellen hoe je je voelt.

Iedereen maakt een reis. Maar je bent divers. Ik ben ook gelijk aan die persoon die de reis maakt. Dit is een overeenkomst. Tegelijk is het belangrijk om de verschillen niet te ontkennen.

“Zij” zijn eigenlijk precies hetzelfde als wij en maken ons druk om dezelfde dingen

Ipv diversiteitsscan, doe een gezamenlijkheidsscan

Diversiteit mag nooit een doel op zichzelf worden

In het daaropvolgende gesprek over diversiteit in het onderwijs, brachten de studenten ook eigen ervaringen in. Het maakte duidelijk hoe de objecten in de tentoonstelling een voedingsbodem konden zijn voor een vruchtbare gesprek over diversiteit in het UU onderwijs.

De tentoonstelling bleek meermaals een vruchtbare start te bieden voor een dialoog over diversiteit. Uiteraard kon dat in het kader van dit project slecht beperkt actief door ons aangezet worden. Mary Bouquet en Elena Valbusa leidden op 20 maart leden van de UU Taskforce Diversiteit rond op de tentoonstelling in het bestuursgebouw. Op 24 en 27 juni gaf Mary Bouquet individuele rondleidingen op de tentoonstelling in het Koningsbergergebouw voor collega's en studenten.

En verder

In ons oorspronkelijke plan hadden we ook een digitaal platform voorzien dat onder andere ruimte zou creëren voor digital storytelling. Doordat het toegekende budget gelimiteerd was hadden we dat helaas moeten laten varen. Maar tijdens haar bezoek aan de tentoonstelling in het Bestuursgebouw kwamen we in contact met dr. Ioanna Lykourentzou van het Departement Informatica en Computer Science. Onder haar leiding heeft een groep eerstejaars Honours studenten een ‘digital interactive application’ bij de tentoonstelling opgezet in de vorm van een website en een smartphone app. Daardoor is de collectie die in de tentoonstelling te zien was nu digitaal gedocumenteerd en toegankelijk gemaakt: <https://makingjourneys.com/>. De website biedt bovendien de mogelijkheid de collectie met nieuw materiaal aan te vullen. Ook is er – uiteraard – ruimte voor reacties, gedachten en bijdragen van bezoekers, om zo de dialoog voort te zetten. Aansluitend op dit USO project zal projectmedewerker Alexandra Barancova deze digitale collectie in 2019/2020 beheren en de functie van het dialoog platform verder uitbouwen.

Tot slot kregen we een uitnodiging van de KNAW de tentoonstelling te laten zien tijdens een middag die de werkgroep Inclusie van het Comenius Netwerk samen met een werkgroep van De Jonge Akademie begin 2020 organiseert over initiatieven uit heel Nederland die diversiteit en inclusie bevorderen in het hoger onderwijs.

Uitdagingen voor het Utrechtse onderwijsmodel

“All education at Utrecht University is embedded in a vision based on a stimulating study environment and teaching that does justice to the various ambitions and talents of our students. This vision forms the basis for the way in which education is organized at Utrecht University: the Utrecht Educational Model.”

(<https://www.uu.nl/en/education/education-at-uu/the-educational-model>)

De Universiteit Utrecht besteedt veel aandacht aan de kwaliteit van het onderwijs. In het Utrecht Educational Model ligt de nadruk op individueel, kleinschalig en flexibel onderwijs (“personal and activating”), met veel keuzevrijheid en ruimte voor eigen initiatief van studenten (“flexibility and freedom of choice”). Het onderwijs wordt gekarakteriseerd als modern en innovatief, en stimuleert studenten tot samenwerken, o.a. in interdisciplinaire projecten. In dit onderwijsmodel lijkt zich een bepaald profiel van de Utrechtse student af te tekenen: communicatief vaardig (samenwerking, bijdragen in kleinschalig onderwijs), digitaal beweeglijk (op digitale platforms, in webinars, online samenwerking), full time (deeltijdstudies zijn slechts zijdelings een optie), en zelfbewust en mondig (ambities op tafel leggen, voorkeuren aangeven).

Op basis van het contact dat we in het kader van het project hadden met de betrokken studenten en uit de gesprekken die we met hen voerden lijkt een ‘diverse’ onderwijspraktijk volgens ons een aantal uitdagingen voor het Utrechtse onderwijsmodel te presenteren, die we hier kort voorstellen.

Full-time studieprogramma’s

Er waren zo’n 25 deelnemers in ons project. Vrijwel niemand echter kwam regelmatig; het bleek vaak een vraag wie er in een workshop te verwachten zou zijn. Navraag leerde dat studenten vaak hele duidelijke redenen hadden voor afwezigheid: een verhuizing van het ene naar het andere AZC, een afspraak met IND of gemeente, een werkverplichting, kinderen die opgehaald moesten worden van school... En dan waren er ook minder duidelijke, persoonlijke redenen, verwoord als “I was quite busy”, “my mind was always busy” of “I have a long list of reasons”.

Dit lijkt er op te duiden dat niet voor elke student een full-time commitment realiseerbaar is. De huidige studieprogramma’s aan de UU zijn gericht op full-time studenten, die (liefst) nominaal studeren en de studie binnen de curriculaire voorziene tijd afronden. Studenten met studievertraging zijn ‘afwijkend’, zij hebben kennelijk een probleem en worden verwezen naar studieadviseurs en studentpsychologen. Het patroon in ons project van soms wel en dan weer niet (kunnen) komen werpt de vraag op of een streven naar diversiteit niet gebaat zou zijn met het flexibiliseren van studieprogramma’s, zodanig dat parttime

studeren niet meer gezien wordt als uitzondering en ‘afwijkend’. Het flexibiliseren van het studietempo (bijvoorbeeld ondersteund door betalen per studiepoint in plaats van het huidige, op full-time studie gebaseerd collegegeld) zou diversiteit kunnen bevorderen door de studenten die, om welke reden dan ook, niet full-time kunnen studeren, niet bij voorbaat als ‘anders’ te beschouwen.

Digitaal beweeglijk

In het Strategisch Plan 2016-2020 is onder ambities voor de (nabije) toekomst het uitbouwen en intensiveren van digitale leermiddelen als één van de speerpunten genoemd, teneinde studenten “an inspiring, challenging learning environment” te bieden (Strategisch Plan 2016-2020, p.17). Er wordt dan van uitgegaan dat studenten zich positief uitgedaagd voelen door digitaal leren en communiceren, dat zij dat inderdaad inspirerend vinden.

Van diverse studenten in het project begrepen we hoe onzeker zij zich voelden in een digitale leeromgeving, die voor hun studiegenoten kennelijk niet de geheimen kende waarmee zij zich wel geconfronteerd wisten. Het was één van de zes thema’s in de tentoonstelling:

Digitalization and communication

Blackboard, Solismail, Osiris, MyTimetable, Google Scholar... Utrecht University students are assumed to be digitally savvy and aware of the implicit rules of digital communication – e.g. how much time to take to respond to an email; what salutation to use to contact a teacher. Digital means of communication can be a great resource, but can also inhibit students’ participation and incite anxiety about missing out and uncertainly about who to ask for help.

Sommige studenten gaven ook aan een platform als Blackboard in de communicatie ingewikkeld te vinden: wat is precies de functie ervan, en hoe wordt een student verwacht het te gebruiken? Kan een (legitieme) reden voor afwezigheid of stilte via zo’n platform gecommuniceerd worden?

Het maakte ons duidelijk dat digitalisering als blended learning een aanvulling kan bieden, maar dat we er in een ‘diverse’ onderwijsomgeving voor moeten waken het te zien als een onafhankelijk middel dat alles automatisch oplost.

Communicatief vaardig

Naast digitale vaardigheden, behoren communicatie, samenwerking en probleemoplossend vermogen tot het profiel van de Utrechtse student in de 21ste eeuw (Strategisch Plan 2016-2020, p.16).

Communicatie met deelnemende studenten bleek binnen ons project een vrij onverwachte uitdaging. Als een UU project hadden ook wij een Blackboard community gemaakt voor onderlinge informatie uitwisseling en samenwerking. Alhoewel de participerende studenten zonder uitzondering beschikken over een mobiele telefoon (vaak in vele opzichten voor hen een directe lifeline) en een SolisID (en daarmee toegang tot Blackboard), verliep de communicatie via Blackboard niet. We meenden dat het wellicht lag aan onbekendheid met Blackboard en namen daarom onze toevlucht tot Facebook. De gesloten Facebook groep die we maakten was echter evenmin erg succesvol. Slechts met individuele mails en via (individuele) Whatsappjes bleken we deelnemers effectief te kunnen bereiken.

De les die wij hieruit trekken is uiteraard niet dat het aan te bevelen is voor elke docent individueel met studenten in een cursus te communiceren. Maar wel om rekening te houden met de mogelijkheid dat

niet alle studenten zich automatisch aangesproken of geïnccludeerd voelen (“inclusive diversity”) door algemene, collectieve berichten die hen via Blackboard of via andere platforms bereiken.

Zelfbewust en mondig

Het principe van de “wederzijdse inspanningsverplichting” in het Utrechtse Onderwijsmodel heeft een onderwijscultuur gevormd waarin van de student die de universiteit binnenstapt verwacht wordt dat hij/zij assertief en mondig is, graag mee wil praten en graag gehoord wil worden. Kortom, een actieve student, die participeert en bijdraagt. In ons project bleek echter dat er verschillende hindernissen kunnen zijn voor actieve participatie. Drie daarvan presenteerden we als thema’s in de tentoonstelling: “Safety, fear, and responsibility”, “Confidence and pride”, en “Gratitude”.

Safety, fear, and responsibility

A safe environment is a prerequisite for learning. Yet, not all students feel safe in a UU classroom. Some fear the responses of others to their sexual orientation, their religious identity, their migration status, or their political views. Political refugees in particular may fear being reported to the regime in their home country by students who are affiliated with these governments. A strong sense of responsibility spurs some to voice their opinions, regardless of the dangers involved.

Eén student vertelde ons hoe hij bij elk college eerst de namen op de aanwezigheidslijst doornam: wie zit er nog meer in dit college? Heb ik wellicht uit die hoek iets te vrezen? De angst voor (politieke) vervolging zit bij een aantal vluchtelingen om begrijpelijke redenen diep. Maar ook andere angst kan aanleiding zijn niet openlijk voor standpunten uit te durven komen: angst uitgelachen te worden, angst er niet bij te horen. De collegezaal is voor niet elke student een veilige, waardevrije plaats.

Confidence and pride

Many students feel less than confident participating in UU education. Previous educational experiences can lead students to feel that they are behind before they even start. Both Dutch and refugee students fear appearing stupid in front of others in the classroom and need time to find their place amidst educational customs at UU. As a result of this lack of confidence some students opt out of taking exams because failing could hurt their pride.

In een collegezaal kunnen de ogen die je aanstaren onzeker maken. Of het gevoel dat ogen je aanstaren – bijvoorbeeld omdat je bij binnenkomst gelijk zag dat je uiterlijk ‘anders’ bent. Onzekerheid kan er ook toe leiden dat een student zichzelf al negatief beoordeeld heeft, nog voordat het tentamen heeft plaatsgevonden. Niet iedereen zit in de collegezaal met het zekere gevoel daar te mogen zitten, het te verdienen daar te mogen zijn.

Gratitude

Students differ in how they understand their place in academic education. They may take it for granted (“it’s the logical next step”), see it as an entitlement (“I’ve paid for it”), or a confirmation of (intellectual) competence (“I’ve earned it”). Many refugee students express immense gratitude (“it’s a valuable opportunity”). In combination with cultural mores, gratitude shapes interactions between students and teachers, at times stirring up feelings of burdening others or taking up too much space.

Ook de manier waarop een student zijn of haar plaats in de collegezaal ziet kan verschillen. Terwijl sommige studenten het een logische volgende stap vinden, bijvoorbeeld na een VWO-examen (het is tenslotte *voorbereidend* wetenschappelijk onderwijs), geldt dat niet voor elke student. Sommige onder hen vragen zich wellicht af waar of aan wie ze die plaats te danken hebben – dergelijke gevoelens van dankbaarheid kunnen ervoor zorgen dat zij zich minder vrij voelen zich uit te spreken, problematische aspecten van het onderwijs aan te kaarten of hun plaats op te eisen.

Kortom, er kunnen verschillende redenen zijn waarom niet iedere student zich bij voorbaat ‘thuis’ voelt in de Utrechtse collegezalen. Tegelijkertijd hebben we van veel studenten gehoord hoe belangrijk de deelname aan UU onderwijs voor hen was, als een manier om te leren over de Nederlandse samenleving, te bouwen aan een toekomst of een mogelijkheid om te ontsnappen aan het dagelijks leven in een AZC en zich meer te voelen dan alleen vluchteling. Dit project biedt kansen voor de UU gemeenschap om verder na te denken over de complexe rol die diversiteit inneemt in het onderwijs en in de samenleving en daar kritische vragen bij te stellen. In het volgende hoofdstuk zullen we een aantal daarvan uitwerken.

Inzichten en uitzichten

Door art-based methoden te gebruiken hebben we ruimte en zichtbaarheid willen creëren voor leden van de (diverse) universitaire gemeenschap die niet altijd gemakkelijk aan het woord komen of naar wie niet altijd geluisterd wordt. We hebben daarmee tevens een historisch moment gepoogd te vatten, namelijk de vluchtelingen crisis van 2015 en de sociaal politieke discussies en bewegingen die dit heeft voortgebracht. Gedurende het project zijn een aantal aspecten van het denken en spreken over diversiteit binnen de UU context duidelijk geworden.

“Not about me?”

Diversiteit wordt vaak begrepen als de consequentie van de aanwezigheid van studenten en docenten met meerdere nationaliteiten, culturen of etniciteiten in de collegezaal. De term lijkt daarmee impliciet gerelateerd aan minderheden; voor de ‘meerderheid’ in de universitaire gemeenschap kan dit de suggestie wekken dat diversiteit niet over hen gaat.

Het project startte met een uitnodiging aan Inclusion studenten, hun medestudenten en docenten. Maar al snel waren er – op één student na – alleen nog Inclusion studenten over. Het leek er op dat de andere studenten het gevoel hadden dat het thema ‘diversiteit’ de Inclusion studenten betrof, maar niet henzelf. Studenten mailden ons bijvoorbeeld met afzeggingen als “ik heb hier niet zoveel over te vertellen”, “mijn verhaal is niet bijzonder” en ook “ik heb geen tijd”. Het idee dat diversiteit gaat over groepen die binnen de UU ondervertegenwoordigd zijn, bleek ook in de workshops rond de tentoonstelling; in veel gesprekken kwam een gevoelde tweedeling tussen een ‘diverse’ en de ‘niet-diverse’ groep naar voren.

Diversiteit gaat echter niet alleen over de Ander, diversiteit is een relatie om gezamenlijk aan te gaan. Dat betekent dat we, in plaats van tweedelen en categoriseren, naar ons idee verschillen juist zouden

moeten omarmen, ook in het onderwijs. Niemand kan daarin buiten beschouwing blijven. Zelf droegen wij bijvoorbeeld ook items aan om tentoon te stellen. De functie van de spiegels in de tentoonstelling was om bezoekers deel van de tentoonstelling te maken en daarmee deel van de diversiteit die er in verbeeld was. Zo werden bezoekers uitgenodigd vanuit hun eigen, unieke perspectief het thema 'diversiteit' te overwegen. Inclusieve diversiteit betekent immers dat iedereen er deel van uitmaakt en er samen vorm aan geeft.

Taal

In ons project bleek al snel dat taal ons op dit punt al snel in de steek laat. Met de beschikbare termen trekken we telkens toch weer grenzen die in- en daarmee ook uitsluiten. Het was een voortdurende worsteling om woorden te vinden die de identiteit van studenten niet ontkennen, maar tegelijkertijd niet werken als enkelvoudige labels die bepaalde studenten vooral als 'anders' en 'afwijkend' categoriseren. De vraag welke termen we gebruiken is natuurlijk niet alleen een vraag hoe we over 'de ander' spreken, maar ook over onszelf. Welke term, welk label vinden studenten op zichzelf van toepassing?

'wij'	'de ander'
Nederlandse student	niet-Nederlandse student
lokale student	buitenlandse student
reguliere student	student-met-een-migratieachtergrond
gewone student	andere student
doorsnee student	a-typische student
witte student	vluchtelingstudent
UU student	Inclusion student, UAF student

Identificatie

In één van de voorbereidende workshops bespraken we met elkaar de vraag of je wel of niet als 'vluchteling' zou willen worden geïntroduceerd in een college of werkgroep. De antwoorden daarop waren nog diverser dan het aantal aanwezigen.

Argumenten als 'vluchtelingstudent' voorgesteld te willen worden in de collegezaal waren verschillend. Het kan duidelijk maken dat je ergens voor staat, ook al heb je daar een hoge prijs voor moeten betalen. Het kan een solidariteit met andere vluchtelingen en asielzoekers tot uitdrukking brengen. En voor diverse studenten gold dat de status als vluchteling cq. asielzoeker erg bepalend is voor wie zij op dit moment zijn en hoe complex het leven is dat zij momenteel (moeten) leiden. Een introductie als vluchteling kan bovendien duidelijk te maken waar je persoonlijke (studie)doelen en ambities door aangestuurd worden. Anderzijds klonk het argument dat identiteit niet enkelvoudig is, en dat je in een collegezaal wellicht toch liever in eerste instantie student wilt zijn. Maar in de context van de UU collegezaal kunnen ook andere identiteitsmarkers (bijvoorbeeld leeftijd of huidskleur) naar voren springen.

Het antwoord op de vraag wie je bent en hoe je jezelf wilt identificeren wordt uiteraard ook bepaald door de directe omgeving. Argumenten van studenten om liever niet gelijk als 'vluchteling' te worden geïntroduceerd hadden vaak te maken met de perceptie van die omgeving, de manier waarop je (mogelijk) door anderen gezien zou worden. Er sprak een tegenzin uit om in een bepaalde hoek geplaatst te worden, een identiteit toegeschreven te krijgen die de perceptie van de anderen zou bepalen. Zo was er een zekere angst voor (voor)oordelen en ongeïnformeerde meningen van de doorgaans (in de ogen van vluchtelingstudenten) nog zo 'jonge' studenten in de collegezaal. Diverse Inclusion studenten wezen op het leeftijdsverschil met andere studenten. Een andere student sprak de angst uit dat de perceptie als 'vluchteling' een eerlijke beoordeling in de weg zou kunnen staan, dat

vanuit een bepaald verwachtingspatroon, of goedwillendheid, ook middelmatige prestaties geprezen zouden worden als “toch nog heel goed voor een vluchtelingstudent”.

Bovenal klonk in deze ontkenning de behoefte door als individu benaderd te willen worden, en niet als lid van een groep of als representant van een categorie te willen worden gezien.

Zolang diversiteit vooral gezien wordt als een thema van een minderheid, zal de neiging tot toegeschreven identiteit blijven bestaan. Het gesprek daarover met de Inclusion studenten maakte duidelijk hoe weinig ruimte er doorgaans is in of rond de collegezaal om de individuele achtergrond, de persoonlijke bagage het eigen perspectief van de aanwezige studenten een constructieve plaats te geven.

Luisteren

Als er iets is dat in de diverse bijeenkomsten en workshops met deelnemende studenten duidelijk werd was het wel hoe belangrijk het voor de deelnemende studenten was hun eigen, individuele verhaal kwijt te kunnen, in hun eigen woorden en/of vormen, en dat daarnaar geluisterd werd.

Listening and understanding

A ‘diverse’ classroom is often defined based on ascribed identity. Teachers, fellow students or support staff label a student based on their ethnic background, gender, country of origin, religion, etcetera. This process is inevitably subject to stereotypes. Students try to oppose stereotypical notions about who they are. Some feel a constant pressure to outperform the expectations of others. Some feel that ‘you should be yourself’. Most prefer to identify themselves and ask others to listen before making judgements.

Luisteren betekent ruimte te maken voor de ander door een stap opzij te doen. Niet een stap naar achter zetten en zo jezelf buiten schot houden, maar ook niet naar voren stappen en alle ruimte zelf innemen. Inclusieve diversiteit impliceert dat er voor iedereen ruimte gemaakt wordt, ruimte om te luisteren naar diverse zichtwijzen, diverse ervaringen, diverse perspectieven.

Na het eerste halfjaar organiseerden we een gemeenschappelijke bijeenkomst, om de deelnemende studenten op de hoogte te brengen van de stand van zaken en de volgende stappen. Alhoewel wij juist duidelijk dachten te maken dat we dit project als een samenwerking zagen, werd ons als reactie op onze presentatie door één van de studenten het verwijt gemaakt te veel te praten en te weinig te luisteren. In een gesprek later herhaalde hij dat nog eens onder verwijzing naar de Bijbelse tekst “wees snel met luisteren, maar traag met spreken” (Jacobus 1:19). Dat verwijt “te veel te praten” maakte ons duidelijk hoe gemakkelijk het is, ook uit goede bedoelingen, vanuit onze geprivilegieerde positie in deze institutionele context alsnog naar voren te treden, en anderen het gevoel te geven aan hun stemmen voorbij te gaan. Diversiteit betreft ons allemaal, ook onszelf.

Tot slot

Diversiteit is een abstract begrip, dat we hebben geprobeerd te concretiseren door het te visualiseren en materialiseren, niet alleen in de objecten zelf, maar ook in een fysieke aanwezigheid - tussen de ingang, studieplaatsen, koffiemachines, receptie en werkkamer. We hebben daarmee ruimte en vorm willen geven aan diversiteit in de context van de UU, om een dialoog op gang te brengen en diversiteit te leren zien als een kans, en niet als een extra last in een toch al overbelast docentenbestaan. “Maak de vele bestaande verschillen tussen studenten tot een waarde in het onderwijs; wanneer verschillen benoemd en gebruikt worden is afwijken niet langer een probleem van de minderheid, maar een rijkdom waar iedereen van profiteert”, zo schrijven Berteke Waaldijk, Leoniek Wijngaards, Jan ten Thije en Jan Hogendijk in hun aanbevelingen uit de Onderwijsconferentie 2016 over inclusieve diversiteit (Waaldijk e.a. 2016).

Door de *arts-based* benadering hebben we zichtbaarheid en aanwezigheid willen geven aan leden van de diverse universitaire gemeenschap die niet altijd gemakkelijk aan het woord komen of naar wie niet altijd geluisterd wordt. Daarbij werd duidelijk dat het onderwijs slechts één onderdeel is in het complexe bestaan van de studenten in ons project. Een gesprek over onderwijservaringen aan de UU dreef vaak al snel in andere richting. Het deed ons beseffen dat het onmogelijk is voor de studenten in ons project hun complex bestaan niet ook mee te dragen de collegezalen en werkgroep ruimtes in.

Tegelijkertijd bleek het een uitdaging de universitaire gemeenschap in bredere zin te betrekken in een dialoog over inclusieve diversiteit. Diversiteit wordt vaak nog gezien als “de zaak van de ander, de ‘diverse’ student”. Studenten trokken zich terug uit het project met argumenten als zouden zij niets bij te dragen hebben. Ook bleek het niet eenvoudig ruimte voor dialoog te vinden, letterlijk. In diverse universitaire gebouwen was het niet mogelijk de tentoonstelling te plaatsen. Met de workshops konden we maar een beperkt aantal collega’s bereiken.

Maar we hebben laten zien hoe langs een *arts-based* benadering, vormgegeven in een tentoonstelling het abstracte begrip diversiteit zichtbaar, tastbaar en daarmee bespreekbaar gemaakt kan worden. De dialoog die we voerden met de studenten, de deelnemers aan de workshops, de bezoekers van de tentoonstelling, en met elkaar heeft een aantal inzichten opgeleverd zoals in deze rapportage beschreven. We nodigen eenieder uit in en rond de collegezaal de dialoog voort te zetten.

Noortje van Amsterdam

Alexandra Barancova

Emmeline Besamusca

Mary Bouquet

Elena Valbusa

Bronnen

- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Bristow, T., Kurgan, T., & Opper, A. (2015). 'Public Art/ Private Lives. The Making of Hotel Yeoville.' In: Coombes, A.E. & Phillips, R.B., (eds.), *Museum Transformations. International Handbooks of Museum Studies*. Wiley-Blackwell (pp.439-446)
- Finley, S. (2008). 'Arts-Based Research.' In: Knowles, J. G. & Cole, A.L., (eds.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. London: Sage (pp.71-82)
- Holert, T. (2016). *Learning Laboratories: Architecture, Instructional Technology, and the Social Production of Pedagogical Space Around 1970*. Utrecht: BAK
- Khalili, B. (n.d.). *The Mapping Journey Project 2008-2011* (recording, MoMA). Op https://www.moma.org/m/tours/54/tour_stops/675?locale=en (laatst bezocht 20.01.2020)
- Kjørup, S. (2011). 'Pleading for Plurality: Artistic and other kinds of Research'. In: Karlsson, H. & Biggs, M., (eds.), *The Routledge Companion to Research in the Arts*. London: Routledge (pp.24-43)
- Leavy, P. (2009). *Method meets art: Arts-based research practice*. London & New York: The Guilford Press.
- MoMA. (n.d.). *Bouchra Khalili: The Mapping Journey Project. April 9 – October 10, 2016*. Op <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/1627> (laatst bezocht 20.01.2020)
- Universiteit Utrecht (2016). Strategisch plan 2016-2020
Op <https://www.uu.nl/organisatie/over-ons/strategie> (laatst bezocht 21.01.2020)
- Universiteit Utrecht (2018), Jaarverslag 2018
Op <https://www.uu.nl/organisatie/jaarverslag/jaarverslag-2018> (laatst bezocht 21.01.2020)
- Universiteit Utrecht (n.d.), The Educational Model
Op <https://www.uu.nl/en/education/education-at-uu/the-educational-model> (laatst bezocht 21.01.2020)
- Universiteit Utrecht (n.d.), Diversiteit en inclusie bij de Universiteit Utrecht
Op <https://www.uu.nl/organisatie/diversiteit-en-inclusie-bij-de-universiteit-utrecht/> (laatst bezocht 21.01.2020)
- Waaldijk, B., L. Wijngaards, J.D. ten Thije, J. Hogendijk (2016). *UU-Inclusieve Diversiteit: aanbevelingen uit de Onderwijsconferentie*. Utrecht